

MITÄ ON NUORISOALAN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ?

Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali

Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö?
Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali

Toimittajat: Sanna Pylkkänen, Reijo Viitanen ja Elsi Vuohelainen

Preventiimi – nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus 2009
Humanistinen ammattikorkeakoulu sarja C. Oppimateriaaleja
ISBN 978-952-456-092-4
ISSN 1458-5979

LUKIJALLE

Opetusministeriön on tukenut ehkäisevän päihdetyön kehitystyötä aktiivisesti koko 2000-luvun. Tavoitteena on ollut tukea sekä käytännön työtä, nuorten kanssa työtä tekevien osaamista ja harjaantumista että kehittää ja verkottaa toimintaa. Aikaa myöden on koettu tärkeäksi määritellä nuorten ehkäisevän päihdetyön sisältö, osana muuta ennaltaehkäisevää nuorisotyötä. Preventiimi – nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus on toiminut vuodesta 2003 lähtien opetusministeriön tuella kehittämissyikkönä. Preventiimin yhtenä tehtävänä on ollut selvittää ne osat, jotka tekevät nuorten parissa tehtävästä ehkäisevästä päihdetyöstä erityistä.

Nuorisoalan päihdetyön lähestymiskulma on humaani ja yksilöä arvostava; ei ongelmakeskeinen. Tietty osa nuorista kaipaa erityistä tukea.

Tämä ryhmä tulee tunnistaa ja tarjota sille oikein kohdennetuilla menetelmillä toteutettua ehkäisevää päihdetyötä, suojaavien tekijöiden vahvistamiseksi ja riskitekijöiden vaikutusten pienentämiseksi.

Tämän pohjalta on nyt luotu ensimmäiset nuorisoalan ehkäisevää päihdetyötä kuvaavat sisällölliset rakenteet. Tämän tukimateriaalin tarkoituksena on nostaa esille nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön näkökulmia sekä auttaa toteuttamaan entistä tavoitteellisemmin ehkäisevää päihdetyötä nuorten parissa. Mukana luomassa ymmärrystä on ollut laaja joukko Preventiimin verkoston kumppanuusorganisaatioita. Nämä ovat eri tilaisuuksissa luoneet yhteistä ymmärrystä nuorten elämän ilmiöistä ja luoneet todeksi nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön olemassaolon.

Helsingissä 1.12.2009 Immo Parviainen

SISÄLLYS

1. Nuorten parissa tehtävän päihdetyön yhteiskunnallinen merkitys	3
2. Ehkäisevä päihdetyö	8
3. Sosiaalinen vahvistaminen osana nuorten ehkäisevää päihdetyötä	13
4. Ehkäisevän päihdetyön menetelmät	15
5. Päihdevalituksesta kohti kokonaisvaltaista päihdekasvatusta	19
6. Nuorisolan ehkäisevän päihdetyön tietoperusta	25

1. NUORTEN PARISSA TEHTÄVÄN PÄIHDETYÖN YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS

Ehkäisevän päihdetyön yleisenä tarkoituksena on hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen tukemalla päihteettömiä elintapoja sekä vähentämällä päihdeiden käyttöä ja käytöstä aiheutuvia haittoja. Monesti ehkäisevä työ kohdennetaan erityisesti nuoriin ikäluokkiin, mutta tästä huolimatta nuorten parissa tehtävälle ehkäisevälle päihdetyölle ei ole selkeää määritelmää. Tämän julkaisun tarkoituksena on pyrkiä määrittelemään nuorisovalan ehkäisevälle päihdetyölle joitakin yleisiä lähtökohtia ja tavoitteita, joita alan toimijat voivat käyttää oman toimintansa suunnittelussa ja laadunvarmistuksessa. Tarkoituksena ei ole rajoittaa kenenkään toimintaa tai sulkea ketään vastuullista toimijaa pois ehkäisevän päihdetyön piiristä. Yhteinen käsitteiden määrittely ja yleisten lähtökohtien aukikirjoittaminen kuitenkin auttavat eri toimijoiden vuorovaikutuksen ja yhteistyön rakentamisessa. Tärkeintä tietysti on laadukkaan ja tuloksellisen työn tekeminen nuorten parissa.

Nuorten päihteiden käyttö on vähentynyt koko 2000-luvun ajan erityisesti alle 18-vuotiaiden ikäryhmässä. Tästä huolimatta nuorten parissa tehtävää työtä on jatkettava, jotta myönteinen kehitystrendi säilyy ja kattaa myös kaikki ikäluokat. Ehkäisevä päihdetyö tulee nähdä pysyväksi osaksi nuorisokasvatusta, jonka tulee tavoittaa

aina uudet ikäluokat. Nuorten perusteeton syyllistäminen tai mustamaalaaminen päihteidenkäytön erityiseksi ongelmaryhmäksi ei kuitenkaan ole aiheellista. Päihdetyössä moralisointi, leimaaminen ja syyllistäminen ovat osoittautuneet huonoiksi keinoiksi vaikuttaa päihteiden käyttöön, oli kyse minkä ikäisistä kohderyhmistä tahansa.

**NUORTEN TARKASTELEMINEN
PÄIHTEIDENKÄYTÖN ERITYISENÄ
ONGELMARYHMÄNÄ EI OLE AIHEELLISTA.**

Nuorten parissa tehtävä ehkäisevä päihdetyö on arvostettua ja sitä tehdään laajasti tämän päivän Suomessa. Toimijakenttää voidaan kuitenkin pitää melko hajanaisena ja yksittäisiä toimintoja tehdään usein pienillä resursseilla. Käytännön tason työntekijät eivät välttämättä aina osaa hahmottaa työnsä laajempaa yhteiskunnallista merkitystä tai ainakaan tuoda sitä riittävästi esille. Joskus epäselväksi jää myös se, kenelle vastuu ehkäisevästä päihdetyöstä itse asiassa kuuluu, kuka sitä voi tehdä ja kuka valvoo työn laatua. Tämän takia on perusteltua tässä julkaisussa koo-

tusti nostaa esille niitä yhteiskunnallisia perusteita sekä säädöksiä ja poliittisia ohjelmia, joiden perusteella ehkäisevää päihdetyötä nuorisoalalla voidaan tehdä ja tukea. Samoin tässä julkaisussa pyritään esittämään keskeisiä laatunäkökohtia, joita tulee ottaa huomioon nuorten parissa työskennellessä. Ehkäisevä päihdetyön aseman määrittäminen osana nuorisoalalla tehtävää ohjaus-, tiedotus- ja kasvatustyötä on olennaista, jotta alan ammattilaiset ja ennen kaikkea nuoret itse ymmärtävät entistä paremmin eri työmuotojen tarkoituksen.

KESKEISTÄ LAINSÄÄDÄNTÖÄ

Nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön lainsäädännöllinen pohja nojaa perustuslaissa (11.6.1999/731) määriteltyihin perusoikeuksiin. Niin sanotut hyvinvointioikeudet turvaavat ihmisarvoisen elämän perusedellytykset kuten toimeentulon, koulutuksen sekä sosiaali- ja terveystalvet. Perusoikeuksiin kuuluvat myös yhdenvertaisuus- ja osallistumisoikeudet. Laajasti tulkiten ehkäisevä päihdetyö kuuluu kansalaisten hyvinvointioikeuksiin ja osaltaan se turvaa yhdenvertaisuus- ja perusoikeuksien toteutumisen. Päihteiden käytöstä koituvat yksilölliset riskit ja elämänvaikeudet voivat rajoittaa yksilön perusoikeuksien toteutumista ja ääritapauksissa estää kansalaista osallistumasta yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnan normaaliin toimintaan. Perusoikeudet ovat myös yksi laadun mittari ehkäisevän päihdetyön toteutuksessa.

Alkoholilailalla (8.12.1994/1143) pyritään ehkäisemään alkoholipitoisista aineista aiheutuvia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja ohjaamalla alkoholin kulutusta. Alkoholilaki puoltaa selkeästi alaikäisten juomattomuutta kieltämällä mietojen alkoholijuomien myymisen alle 18-vuotiaille ja väkevien alle 20-vuotiaille. Ravitsemusliikkeissä alkoholin anniskelu on kielletty alle 18-vuotiaille. Alkoholilaisa kielletään myös alkoholin välittäminen alaikäiselle. Kyseisen kohdan rikkomisesta voidaan määrätä sakko- tai tuomio-rangaistus. Alkoholilaki on yksi tärkeimpiä lakeja nuorten ehkäisevän päihdetyön parissa. Alkoholi on suomalaisittain yleisimmin päihtymystarkoituksessa käytetty aine ja aiheuttaa vuosittain eniten terveydellisiä haittoja kaikissa ikäryhmissä.

Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi (13.8.1976/693) pyrkii ehkäisemään tupakoinnin aiheuttamien terveystalvien ja -haittojen syntymistä. Tämän lain mukaan tupakkatuotteen tai tupakointivälineen myyminen alle 18-vuotiaille on kiellettyä. Tupakoinnin aloittaminen nuorella iällä liittyy nuorten välisten sosiaalisten suhteiden rakentumiseen. Varhaisella iällä aloitusta tupakoinnista on erityisen vaikea irrottautua myöhemmin. Pitkäaikaisesta tupakoinnista syntyvä riippuvuus on voimakas ja tästä syystä tupakkatuotteiden vaarallisuutta suhteessa muihin päihteisiin ei tulisi vähätellä.

Raittiustyölain (19.11.1982/828) tarkoituksena on totuttaa kansalaiset terveisiin elämäntapoihin

ohjaamalla heitä välttämään päihteiden ja tupakan käyttöä. Päävastuu raittiustyöstä osoitetaan kunnille ja järjestöille, mutta valtion tulee turvata työn tekemisen yleiset edellytykset. Jokaisessa kunnassa on oltava toimielin, joka vastaa raittiustyön toimeenpanosta ja alkoholiolojen seurannasta. Vaikka raittiustyölakia voidaankin pitää sisällöltä ja käsitteistöltään osin vanhentuneena, oikeuttaa ja velvoittaa se kuitenkin kuntia ja järjestöjä työskentelemään päihteiden käytön ehkäisemiseksi myös nuorten ikäluokkien parissa. Kunnan tehtävänä olisikin koordinoida siellä toteutettavaa päihdetyötä kokonaisuutena ja vastata sen laadun toteutumisesta.

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Laki velvoittaa viranomaisia puuttumaan lapsen ja perheen ongelmiin riittävän varhain, mutta myös tukemaan lapsen kasvatusta. Ehkäisevällä lastensuojelulla on tavoitteena edistää ja turvata lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia. Laki velvoittaa opetuksen ja nuorisotyön parissa toimivia antamaan lapselle ja nuorelle erityistä tukea silloin, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. Erityisesti ehkäisevän lastensuojelun parissa kohtaavat sosiaalityön ja nuorisotyön yhteiset toimintakentät. Lastensuojelulakiin kuuluvaa viranomaisten ilmoitusvelvollisuutta lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta laajennettiin vuoden 2008 alus-

ta koskemaan myös nuorisotyöntekijöitä. Lastensuojelulaissa pidetään lapsena alle 18-vuotiasta ja nuorena 18–20-vuotiasta.

Nuorisolaki (27.1.2006/72) antaa vahvan taustatuen nuorisoalan ehkäisevälle päihdetyölle. Lain tarkoituksena on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Nuorisolaki korostaa ennaltaehkäisevän työn merkitystä nuorten parissa ja ehkäisevälle päihdetyölle se tarjoaa kasvatuksellisen perustan. Nuorisolain näkökulmasta ehkäisevällä päihdetyöllä onkin vahva kasvatuksellinen tavoite ja tästä näkökulmasta on perusteltua käyttää nuorten päihdekasvatuksen käsitettä. Nuorten kasvu- ja elinolot on turvattava ja järjestettävä siten, että kasvu itsenäiseksi ja toimintakykyiseksi kansalaiseksi on mahdollista. Lain piiriin kuuluvat kaikki alle 29-vuotiaat kansalaiset. Nuorisolaki ei velvoita yhtä voimakkaasti kuin lastensuojelulaki, vaan jättää lain toteutuksen kuntien vastuulle.

Vaikka raittiustyölaissa päävastuu ehkäisevästä päihdetyöstä osoitetaan kuuluvaksi sosiaali- ja terveysministeriölle, antaa nuorisolaki toimintavelvoitteita myös opetusministeriön hallinnonalalle. Nuorten kasvu- ja elinolosuhteita turvaava sosiaalinen vahvistaminen muodostaa laajan toimintakentän, johon nuorten parissa tehtävä ehkäisevä päihdetyö kuuluu yhtenä osana.

Sosiaalinen vahvistaminen (promotion) ja ehkäisevä työ (prevention) muodostavat käytännössä usein jatkumon tai kokonaisuuden, jossa niiden välisen rajalinjan tarkka määrittäminen ei ole tarkoituksenmukaista. Lapsen tai nuoren edun näkökulmasta tarkasteltuna kyse on sellaisen kasvuympäristön turvaamisesta, jossa joko vanhempien, läheisten tai lapsen oma päihteidenkäyttö ei vaaranna lapsen tai nuoren kehitystä aktiiviseksi kansalaiseksi. Kokonaisvaltainen terveyden edistäminen sekä päihteiden käytöstä aiheutuvien riskien ja haittojen vähentäminen ovat tämän työn keskeisiä tavoitteita.

VALTAKUNNALLISET OHJELMAT

Alkoholiohjelma 2008–2011 on valtakunnallinen ohjelma, jonka piirissä valtio, kunnat ja järjestöt tekevät yhteistyötä alkoholihaittojen vähentämiseksi. Ohjelma vähentää alkoholihaittoja kolmen strategisen osatavoitteen kautta: (1) lasten ja perheiden kokemat alkoholihaitat vähenevät, (2) alkoholin riskikäytöstä aiheutuvat haitat vähenevät ja (3) alkoholin kokonaiskulutus kääntyy laskuun. Alkoholiohjelma auttaa kumppaneitaan laatimaan toimintasuunnitelman ja arvioimaan omaa toimintaansa. Lisäksi se tarjoaa tukea ja välineitä työn toteuttamiseen.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma sisältää valtakunnalliset tavoitteet sekä suuntaviivat läänien ja kuntien lapsi- ja nuorisopoliittiselle

ohjelmatyölle. Ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta ohjelma sisältää tavoitteita mielenterveys- tai päihdeongelmista kärsivien aikuisten ja heidän perheidensä tukemiseksi. Samoin ohjelmassa tavoitellaan päihteiden käytön ja haittavaikutusten vähentämistä kaikissa ikäryhmissä ja korostetaan vanhempien vastuuta alle 18-vuotiaiden alkoholin käytöstä.

Kaste on valtakunnallinen sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma, jonka tavoitteina on lisätä osallisuutta ja vähentää syrjäytymistä, lisätä terveyttä ja hyvinvointia sekä parantaa palveluiden laatua, vaikuttavuutta, saatavuutta ja kaventaa alueellisia eroja. Näihin tavoitteisiin ohjelmassa pyritään ehkäisemällä ongelmia jo ennalta ja puuttamalla niihin mahdollisimman varhain, varmistamalla alan henkilöstön osaaminen ja riittävyys sekä luomalla sosiaali- ja terveydenhuollon ehyet palvelukokonaisuudet ja hyvät toimintamallit.

Terveys 2015 on yhteistyöohjelma, joka pyrkii terveyden tukemiseen ja edistämiseen kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Se on tarkoitettu terveydenhuollon ohella myös muille hallinnonaloille, koska väestön terveyteen vaikuttavat paljon terveydenhuollon ulkopuoliset asiat, kuten elämäntavat, ympäristö, tuotteiden laatu sekä muut terveyttä tukevat ja vaarantavat tekijät. Ohjelma sisältää kaksi nuorten päihteidenkäyttöön liittyvää toimintasuuntaa: (1) Koulu- ja muiden oppilaitosten, sosiaali- ja terveydenhuollon, kun-

tien liikunta- ja nuorisotoimen, järjestöjen ja tiedotusvälineiden yhteistoimintaa lisätään kouluksellisen syrjäytymisen ja huonon terveyden vähentämiseksi muun muassa tukitoimia kehittämällä, elämänhallinta- ja terveystietoutta lisäämällä ja liikuntatottumuksiin vaikuttamalla. (2) Kehitetään yhteistyötä kunnissa eri viranomaisten, järjestöjen, koulujen, elinkeinoelämän, vanhempien ja nuorten itsensä kanssa alkoholin käytön ja huumekekeilujen vähentämiseksi sekä alkoholin ja huumeiden käyttöön liittyvien sosiaalisten ja terveysongelmien asiantuntevaksi käsittelemiseksi kaikkialla maassa.

Kokonaisuutena on nähtävissä kaksi yhteiskunnallista polkua, joiden kautta tarkastella ehkäisevää päihdetyötä. Yksi poluista on sosiaali- ja terveysministeriön suunnitteluohjaus joka lastensuojelulain nojalla ulottuu kuntien sosiaali- ja

terveydenhuollon työnkuviin. Toinen ohjauspolku kulkee opetusministeriön hallinnon kautta, nuorisolain ohjaamana kuntien sivistystoimien alaisiin yksiköihin. Käytännön tasolla laaja joukko kuntien, seurakuntien ja kolmannen sektorin toimijoita, jotka toteuttavat nuorten päihteiden käytön ehkäisyyn tähtäävää työtä. Ehkäisevän päihdetyön suunnitteluohjauksen monitahoisuus on muodostunut kentän haasteeksi. Erillään valmistellut lait, ohjelmat ja toimintaa ohjaavat ohjeistukset asettavat suuria tarpeita kuntatason koordinoinnille.

**NUORISOALAN EHKÄISEVÄÄ PÄIHDETYÖTÄ
VOIDAAN TARKASTELLA KAHDEN
LÄHESTYMISKULMAN MUODOSSA:
NUORISOTYÖN JA SOSIAALITYÖN.**

2. EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ

Päihdetyö on tärkeä osa kuntien laaja-alaista hyvinvointityötä, joka edellyttää usean hallinnonalan ja toimijan sitoutumista ja yhteisiä ponnistuksia. Päihdetyö ei ole vain kunnan sosiaali- ja terveydenhuolto. Päihdetyötä tehdään myös oppilaitoksissa, nuorisotyössä, kulttuuri- ja vapaa-ajan toiminnassa, yhdyskuntasuunnittelussa sekä elinkeinoelämässä. Järjestöillä ja muilla kolmannen sektorin toimijoilla on päihdetyössä omat tehtävänsä.

Ehkäisevä päihdetyö on sosiaali- ja terveysalalla syntynyt käsite, mutta sen käyttö on yleistynyt myös muilla toimialoilla. Käsitteenä se on laaja ja kuvailee sosiaali- ja terveysalan lähestymistapaa yhteen päihdetyön osa-alueeseen. Ehkäisevän päihdetyön peruskäsitteet ja työmuotojen yleiset laatukriteerit on määritelty Stakesin (nykyinen Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos – THL) vuonna 2006 toimittamassa Laatutähteä tavoittelemassa – julkaisussa.

Laatukriteerit on tarkoitettu ehkäisevän päihdetyön toimijoiden työkaluksi, joiden avulla voimavaroja ja tukea voidaan suunnata tarkoituksenmukaisella tavalla. Laatukriteerien yhtenä tavoitteena on antaa myös päättäjille ja yleisölle kuva siitä, millaisia päihdehaittojen vähentämisen keinot ja mahdollisuudet ajanmukaisen tiedon

valossa ovat. Nuorten parissa tehtävään työhön laatukriteereissä ei erikseen oteta kantaa.

Laatukriteeristössä ehkäisevä päihdetyö määritellään toiminnaksi, jonka tavoitteena on edistää terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia.

Laatukriteerien yleisen tavoitteenasettelun mukaisesti ehkäisevällä päihdetyöllä vaikutetaan päihdehaittoihin tietoihin, asenteisiin ja oikeuksiin, päihdehaitoilta suojaaviin tekijöihin ja niiden riskitekijöihin sekä päihdeiden käyttöön ja käyttötapoihin. Vaikuttamiskohteiden kokonaisuus on laaja ja käytännön toimijan on syytä tarkkaan suunnitella, mihin juuri hänen tekemällään työllä on ensisijaisesti mahdollista vaikuttaa ja kuinka laajaa vaikutusta tavoitellaan. Vaikutuksen laajuutta voidaan arvioida yksilötasolta aina koko yhteiskunnan tai jopa kansainväliselle tasolle asti.

Kuvassa 1 on hahmotettu päihdetyön peruskäsitteitä. Laatukriteeristössä päihdetyö määritellään yläkäsitteeksi, joka jakaantuu ehkäisevään ja korjaavaan työhön. Käytännön toiminnan tasolla se on edelleen jaettavissa kolmeen päihdetyön muotoon: yleiseen ehkäisyyn, riskiehkäisyyn ja päihdehoitoon. Kussakin työmuodossa käytetään siihen tarkoitettuja työmenetelmiä, joiden valinta riippuu kulloinkin kyseessä olevan kohderyhmän

PÄIHDETYÖ		
EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ		KORJAAVA PÄIHDETYÖ
YLEINEN EHKÄISY	RISKIEHKÄISY	PÄIHDEHOITO

Kuva 1. Päihdetyön kokonaisuus

tarpeista ja työn tavoitteista. Käytännössä rajalinjat eri työmuotojen välillä eivät aina ole niin ehdottomia kuin kyseisen kuvion perusteella voisi ajatella. Olennaista kuitenkin on, että ammattilaiset pystyvät hahmottamaan, mikä työmuoto on ensisijainen heidän kulloisessakin työssään ja mihin asti heidän oma ammattitaitonsa riittää muiden työmuotojen osalta.

Korjaavaa päihdetyötä voidaan tehdä yhdessä mielenterveyspalvelujen kanssa, koska päihdeongelmat ja mielenterveysongelmat liittyvät läheisesti toisiinsa myös nuorilla. Korjaavaa työtä tehdään myös kunnan yleisissä palveluissa, kuten sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä lastensuojelussa. Tuloksellista moniammatillista työtä tekevät tiedostavat, kummasta näkökulmasta (ehkäisevä vai korjaava) he tätä rajapintaa lähestyvät. Tässä julkaisussa pääpaino on ehkäisevässä työssä, jonka takia tekstissä keskitytään yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn työmuotoihin eikä päihdehoitoon liittyviin kysymyksiin juuri-kaan oteta kantaa.

Päihdehoito ja -kuntoutus eivät ole nuorisoalan perinteistä työkenttää. Kuitenkin osa nuorisoalan työstä tehdään nuorisohuoltolaitoksissa, nuorten kuntoutusyksiköissä sekä työpajoilla. Rajapinnaksi ja samalla yhteiseksi työkentäksi ehkäisevälle ja korjaavalle työlle muodostuu riskiehkäisyn alue. Lisäksi on hyvä muistaa, että etenkin jo hieman pidemmälle edennyt korjaava työ on samalla myös ehkäisevää työtä, sillä sen tarkoituksena on ehkäistä paluu päihdemyönteiseen elämäntapaan. Näiden kahden työkentän jyrkkä erottaminen toisistaan ei siis ole täysin itsestään selvää tai mahdollistakaan.

Päihdetyössä ei ole riittävästi keskitytty pohtimaan sisällöllistä työnjakoa ehkäisevän ja korjaavan päihdetyön välillä. Ehkäisevä työ on osittain jäänyt korjaavan työn varjoon, johon panostetaan resursseja selkeästi enemmän. Ehkäisevän päihdetyön jokseenkin epäselvä rooli on nähtävissä kaikilla yhteiskunnan tasoilla, sillä ehkäisevän päihdetyön asema on yhä sirpaloitunut sen sijaan, että sillä olisi vahva jalansija palvelutuotannossa.

EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN KOHDENTAMINEN NUORIIN

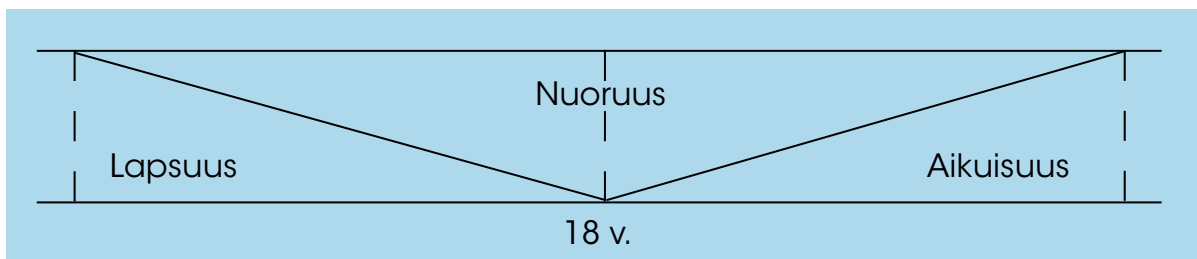
Meillä kaikilla on jonkinlainen yleinen näkemys siitä, ketä kutsumme nuoreksi, mutta tarkemmin arvioituna kyse ei ole aivan yksiselitteisestä asiasta. Yleisellä tasolla määriteltynä nuoruutta voidaan nyky-yhteiskunnassa pitää melko pitkänä elämänvaiheena, jonka kuluessa lapsi vähitellen irrottautuu ja itsenäistyy huoltajistaan, koulutetaan ja valmentautuu kohti itsenäistä elämää sekä vähitellen ottaa itsenäistä vastuuta omasta tulevaisuudestaan. Joskus nuoruus elämänvaiheena sijoitetaan johonkin tiettyyn ikähaarukkaan, mutta yksilöllisesti kunkin kehitys- ja elämäntilannetta tarkasteltaessa kaikille sopivia täsmällisiä ikärajoja on vaikea asettaa.

Lainsäädännöstä löytyy useita erilaisia kohtia, joissa määritellään nuoruutta ja nuorelle ihmiselle kuuluvia oikeuksia ja velvoitteita. Ensimmäisessä luvussa luetelluissa laeissa kaikissa on

mainittuina joitakin nuoruutta määrittäviä ikärajoja tai vaiheita, mutta kukin laki tarkastelee asioita omasta perspektiivistään. Tämän takia myös lainsäädännön määrätykset siitä, kuka on nuori, eivät ole johdonmukaisia. Suomessa 18-vuotias on täysi-ikäinen ja lastensuojelun näkökulmasta hänestä tulee nuori juuri tässä vaiheessa. Nuorisolaissa ikärajoja lähestytään laueammin ja nuorina pidetään kaikkia alle 29-vuotiaista. Alaikärajaa nuoruudelle siinä ei kuitenkaan määritetä.

Lainsäädännön näkökulmasta nuoruutta vähittäisenä siirtymävaiheena aikuisuuteen ei ole olemassakaan, vaan tietyt oikeudet saavutetaan kertaheitolla ja 18-vuoden rajapyykki on hyvin määräävä alkoholin ja tupakan saatavuuden osalta. Väkevien alkoholijuomien osalta raja on hieinan korkeampi eli 20 vuotta.

Yhdistellen näitä näkökulmia nuoruuden voidaan katsoa olevan tämän päivän yhteiskunnassa pitkäkestoinen kehitysvaihe, johon kuitenkin sisältyy tiettyjä ehdottomia rajapyykkejä. Täysi-

Kuva 2. Lapsuudesta nuoruuden kautta aikuiseksi

ikäisyyden saavuttaminen on nuorisolan ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta keskeinen vedenjakaja ja työtä on tehtävä sen molemmilla puolilla, mutta erilaisilla lähestymistavoilla. Alle 18-vuotiaiden parissa tehtävässä työssä joudutaan korostamaan lakisääteisten ikärajojen merkitystä, mutta täysi-ikäisten parissa päähuomio usein on vastuullisessa päihteiden käytössä ja päihteiden käytön riskien tiedostamisessa. Muis-tettava on, että nuorisolain mukainen työ kosket-taa myös 18–29-vuotiaita nuoria aikuisia.

Kuvassa 2 on nähtävissä alkutilanne jossa lap-sesta alkaa vähitellen tulla nuori. Samaa tahtia kun tietyt lapsuuden kehitystehtävät on saavu-tettu, nuoruus lisääntyy saavuttaen viimein la-kipisteensä kuvion keskellä. Tällöin nuoruus on suurimmillaan ja kasvu kohti aikuisuutta alkaa. Kun nuoruuden kehitystehtävät on vähitellen saavutettu, lisääntyvät samalla aikuisuuden tuo-mat haasteet. Kuvion oikeassa laidassa voidaan katsoa nuoruuden päättyneen ja aikuisuuden al-kaneen. Tämän kuvion avulla voidaan tarkastella lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden suhdetta toisiinsa, mutta se ei ota huomioon yksilöllisten elämäntilanteiden eroja.

Nuorisotyössä nuoruutta pidetään erityisenä elämänvaiheena, jonka aikana nuoren kasvu ja kehitys tarvitsevat monipuolista tukea ja jossa myös ammatillisella nuorisotyöllä on oma paik-kansa perheiden, läheisten ja myös muiden am-mattilaisten rinnalla. Nuoruutta ei kuitenkaan

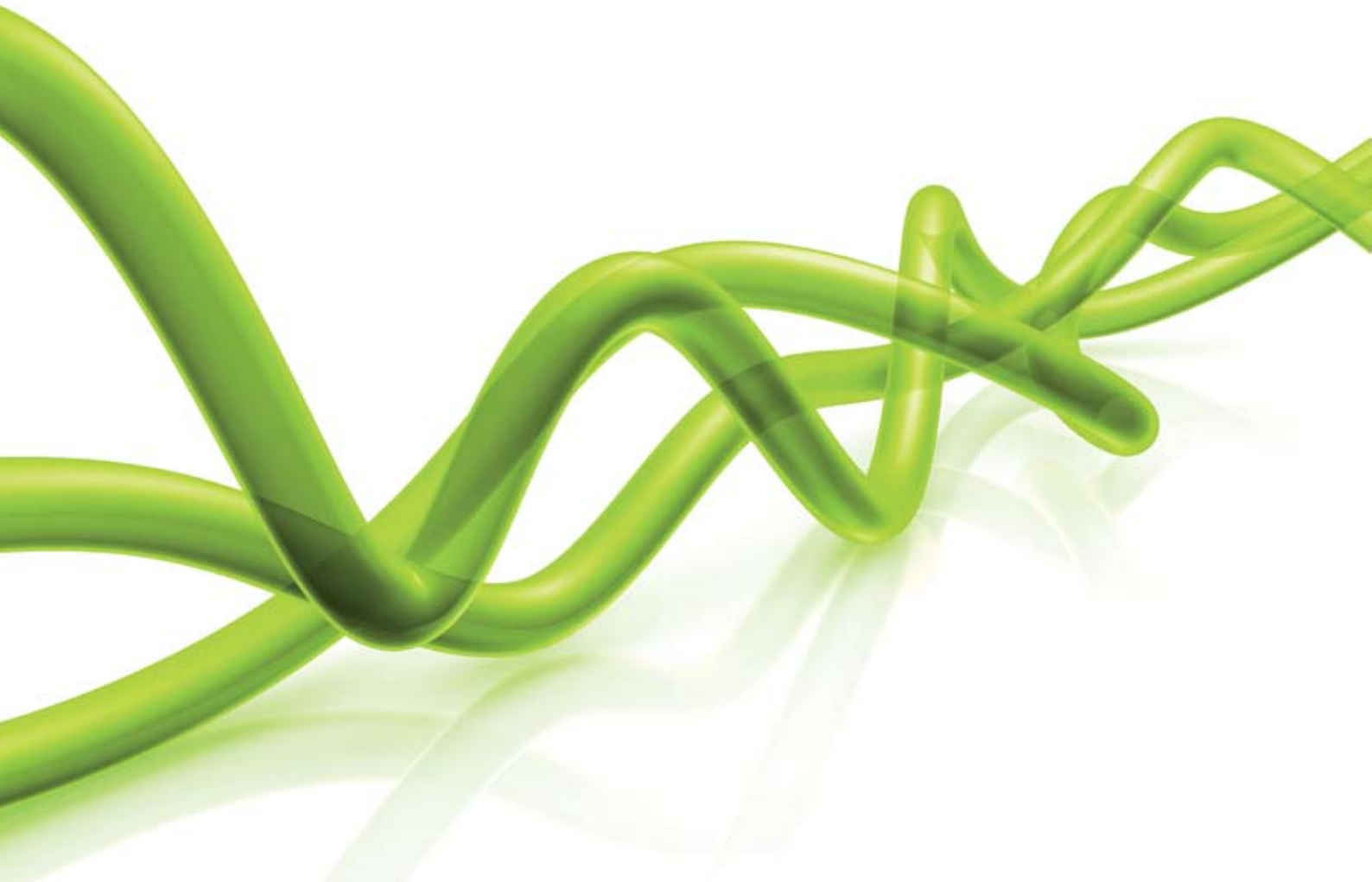
voida lähtökohtaisesti pitää ongelmana tai on-gelmallisena elämänvaiheena eikä työtä voida tehdä pelkästään ongelmaperusteisesti. Nuorta tulee tukea ja auttaa hänen luontaisessa sosiaali-tumisen ja persoonallisen kasvun prosessissaan, jonka aikana hänelle herää monenlaisia kysymyksiä, tarpeita ja ajatuksia.

Nuorisotyön yleinen ehkäisevä merkitys pe-rustuu siihen, että nuori saa tarvittaessa ohjausta, apua ja tukea kasvu- ja sosiaalistumisprosessi-sa eteen tulleisiin kysymyksiin, joita hän ei vält-tämättä osaa ratkaista omatoimisesti. Olennaista on, että nuori kokee kaiken aikaa olevansa osalli-sena myös itse niiden asioiden ratkaisuisa, jotka hänen omaa elämäänsä koskevat. Vain sitä kautta hän voi oppia ymmärtämään tehtyjen ratkaisuj-en perusteet ja noudattamaan annettuja ohjei-ta ja sääntöjä tietoisina valintoinaan. Pakolla is-kostetut tai ulkoa annetut opit herättävät usein myös vastarintaa tai ainakin unohtuvat helposti. Osallisuuden näkökulma on syytä ulottaa nuorille suunnattuihin palveluihin mahdollisimman laa-jasti ja se koskee myös ehkäisevää päihdetyötä keskeisenä periaatteena.

**NUORISOALAN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ
TARVITSEE OMIA MENETELMIÄ JA
OSAAMISTA NIIDEN KOHDENTAMISESSA.**

Nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö (NEPT) eroaa päihdetyöstä paitsi kasvatustavoitteidensa myös painopisteensä takia. Siinä missä aikuisille kohdennetussa ehkäisevässä työssä korostetaan usein terveyshaittoja ja riskitekijöitä, nuorten parissa ehkäisevää päihdetyötä saatetaan tehdä puhumatta päihteistä lainkaan ja keskittymällä nuoren kokonaisvaltaisen elämänhallinnan ra-

kentamiseen. Nuorten parissa tehtävässä työssä päihdeasenteisiin pyritään vaikuttamaan kokonaisvaltaisemmin ja varhaisemmassa vaiheessa kuin mitä aikuisten kanssa on mahdollista. Lisäksi on huomioitava, että tämän erikoisuutensa vuoksi nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö vaatii myös omia menetelmiä ja osaamista niiden kohdentamisessa.

3. SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN JA NUORTEN EHKÄISEVÄ PÄIHDETYÖ

Sosiaalisella vahvistamisella tarkoitetaan esimerkiksi nuorten omien yhteisöjen rakentamista ja tukemista, nuorten kuulemista, osallisuuden edistämistä, kannustamista, läsnäoloa ja aikuisena olemista nuoren arkipäivässä. Nuorisotalon ehkäisevän päihdetyön (NEPT) voidaan katsoa olevan osa kokonaisuutta tai jatkumoa, jonka toisessa päässä on nuoren sosiaaliseen vahvistamiseen tähtäävä työ ja toisessa päässä nuoren elämäntilannetta, terveyttä tai asemaa korjaamaan pyrkivä työ. Ehkäisevä päihdetyö keskittyy parantamaan nuorten ymmärrystä päihteiden käyttöön liittyvistä erilaisista riskeistä ja vahvistamaan niiltä suojaavia tekijöitä. Siinä missä ehkäisevä päihdetyö yleisesti jaetaan yleiseen ja riskiehkäisyyn, nuorisotalolla perustasoja on näiden kahden lisäksi yksi enemmän: sosiaalinen vahvistaminen (kuvio 3). Huomioitavaa kuitenkin on, että kaikki sosiaalinen vahvistaminen ei suinkaan kohdistu päihdeasenteisiin vaikuttamiseen. Sosiaalisen vahvistamisen rooli on sisäänrakennettu lähes kaikkeen nuorten parissa tehtävään työhön.

Nuorten asenteiden, elämäntilanteen ja käyttäytymisen arviointi päihteiden käytöltä suojaavien tekijöiden ja niille altistavien riskitekijöiden näkökulmasta on olennaista. Suojaavat tekijät liittyvät yleisesti nuoren elinympäristöön ja siinä vaikuttaviin sosiaalisiin suhteisiin. Päihdetyössä yleinen ehkäisy tähtää ensisijaisesti suojaavien

tekijöiden vahvistamiseen, vaikka siinä voidaan käsitellä myös päihteiden käytön riskejä.

Suojaavia tekijöitä on useita ja tähän luetteloon on koottu niistä joitakin yleisimpiä:

- luottamukselliset sosiaaliset suhteet lähiyhteisössä
- mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaan ja tulevaisuuteen
- hyvä itsetunto ja itsetuntemus
- tietoisuus päihteidenkäytön riskeistä
- lähiyhteisön vastuullinen suhtautuminen päihteiden käyttöön
- kriittiset päihteidenkäyttökulttuurit
- päihteiden vaikea saatavuus ja tarkoituksenmukainen kontrolli
- vastuullinen suhtautuminen päihteiden käyttöön.

Riskitekijät puolestaan ovat joko yksilöön tai ympäristöön liittyviä ominaisuuksia, jotka tietyssä ryhmässä lisäävät häiriön tai ongelman todennäköisyyttä. Päihdetyössä riskiehkäisy tarkoittaa näiden riskien tai niiden vaikutusten vähentämistä ja suojaavien tekijöiden vahvistamista. Päihteiden käytön riskitekijöitä voivat olla esimerkiksi:

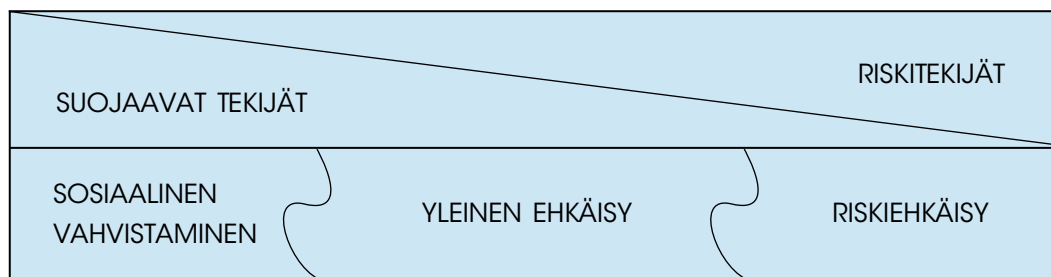
- sosiaalinen epäluottamus ja heikko itsetunto
- elämäntilanteen hallitsemattomat muutokset

- päihdemyönteinen paine sosiaalisessa ympäristössä
- yksinäisyys ja syrjäytyminen ikäryhmästä
- epäsuotuisa sosiaalinen kierre, kuten keskeytynyt koulu tai työ
- päihteiden helppo saatavuus ja kontrollin vähäisyys
- humalahakuinen päihteiden käyttö
- päihteiden käyttö yksin
- riskikäyttäytyminen ja tapaturma-alttius päihtyneenä

Se, että nuorella on elämässään paljon suojaavia tekijöitä, ei tarkoita sitä, että hän olisi täysin suojassa ongelmilta. Samoin useampien riskitekijöiden löytyminen ei tarkoita, että nuori automaattisesti olisi erityisen ongelmallinen. Suojaavat tekijät vahvistavat nuorta ja kannustavat oikeaan suuntaan. Riskitekijät puolestaan altistavat ongelmille, mutta lopulta yksittäinen-

kin seikka voi vaikuttaa nuoren tekemiin valintoihin.

Suojaavien tekijöiden ja riskitekijöiden merkitystä työn tavoitteenasettelun ja ehkäisyn tason näkökulmasta on havainnollistettu kuviossa 3. Luultavasti jokaisen nuoren elämässä on sekä suojaavia että riskitekijöitä samanaikaisesti eikä niitä voida pitää toisiaan poissulkevinä. Työn kohdentamisessa ehkäisyn tason valinnassa on kuitenkin tiedostettava, minkä tyyppisiin asioihin kyseisellä hetkellä pääpaino tulisi asettaa. Jos nuoren päihteiden käyttöön ja käyttäytymiseen liittyy vaikkapa tapaturma-alttiutta tai väkivaltaisuutta, tulee työmuotojen valintaa lähestyä riskiehkäisyn näkökulmasta. Mikäli taas kyseessä on yleinen päihteiden käytön riskeistä tiedottaminen, tulee sitä lähestyä yleisen ehkäisyn näkökulmasta ja välttää tarpeettoman pitkälle menevien kauhukuvien maalailua.

Kuvio 3. Suojaavat tekijät ja riskitekijät suhteessa ehkäisyn tasoon

4. EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN MENETELMÄT

Ehkäisevässä päihdetyössä on olemassa laaja kirjo erilaisia menetelmiä. Näitä kutsutaan nimillä työväline, työkalu, toimintaprosessi tai intervention toteutustapa. Erilaisia ilmaisuja syntyy toteuttajien ja tavoitteiden vaatimuksista. Työn tavoitteenasettelun kannalta oikeanlaisen menetelmän valitseminen on yksi laadukkaan ehkäisevän päihdetyön keskeisimmistä tunnusmerkeistä. Menetelmän tulee olla oikea suhteessa paitsi työn tavoitteisiin myös kohderyhmään sekä resursseihin. Menetelmän valinnassa on huomioitava, mitkä ehkäisevän päihdetyön menetelmät ovat suunnattu alle 18-vuotiaille ja mitkä puolestaan täysikäisille. Rajanveto perustuu lainsäädäntöön, jonka tarkoituksena on suojata kasvuvaiheessa olevia lapsia päihdeiden haitoilta, sillä mitään päihdeitä ei ole tarkoitettu alle 18-vuotiaiden käyttöön.

Nuorisoalalla ehkäisevän päihdetyön kohteena voivat olla joko nuorten ryhmä tai yksittäinen nuori. Tämä määrittää erilaisten menetelmien käyttöä ja tavoitteenasettelua. Ryhmäkoko on syytä huomioida menetelmää valitessa. Suureen ryhmään mahtuu nuoria, jotka saattavat olla kokemusmaailmaltaan hyvinkin erilaisia. Myös yksittäisten nuorten parissa työskennellessä on hyvä huomioida, että nuoret kehittyvät yksilöllisesti, eivätkä suinkaan kaikki samanikäiset nuoret ole samassa kehitysvaiheessa. Esimerkiksi osalla 13-vuotiaista saattaa olla omakohtaisia kokemuk-

sia päihdeistä kun toiset eivät ole vielä harkineetkaan kokeilevansa. Täten edellisessä luvussa esitellyllä arvioilla suojaavien tekijöiden ja riskitekijöiden suhteesta on huomattava merkitys menetelmien valinnassa. Olennaista on lähestyä asiaa oikean ehkäisyn tason näkökulmasta ja perustella menetelmien valinnat kohderyhmän tarpeiden näkökulmasta.

Kuvioon 4. on hahmoteltu joitakin esimerkkejä siitä, millaisia tavoitteita voidaan asettaa ehkäisyn eri tasoilla kun työskennellään ryhmien tai yksilöiden kanssa. Horisontaalisessa linjassa ovat vierekkäin menetelmien valintaa ohjaavat nuorisoalan ehkäisevän päihdetyö (NEPT) perustasot. Tarkempaan menetelmien valintaan vaikuttavat toki monet muutkin tekijät, mutta kaavion tarkoituksena on auttaa löytämään tiettyjä perusteita valinnoille ja tarkastelemaan menetelmien valintaa moniulotteisena asiana. Kaaviossa esille nostettujen ulottuvuuksien lisäksi menetelmien valintaan vaikuttavat ainakin kohderyhmän ikä, käytössä olevat resurssit ja tekijöiden henkilökohtainen ammattitaito. Olennaista on, että menetelmien valinnat tehdään tietoisesti ja niitä käyttävät työntekijät tuntevat menetelmien käyttötarkoituksen, perustelut ja rajoitteet.

Kun asiaa tarkastellaan sosiaalisen vahvistamisen lähtökohdista, on muistettava, että suurin osa

nuorista on tavallisia oman ikäkautensa edustajia. He tarvitsevat luottamuksellisia aikuissuhteita ja heille pitäisi suoda tilaisuuksia pohtia niitä ilmiöitä, jotka kulloinkin ovat heidän elämässään ajankoh-
 taisia. Sosiaalista vahvistamista tapahtuu kaikissa kasvuympäristöissä yksilö- ja ryhmätasolla. Näitä ympäristöjä voivat olla esimerkiksi kerhot, nuorisotilat, avoimet kahvilat, järjestötoiminta sekä nuorten omat ryhmät. Aikuisten tehtävänä on mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden monipuolinen tarkastelu, joka vahvistaa nuorten omia vastuullisia näkemyksiä päihteiden käytöstä. Sosiaalisen vahvistamisen näkökulmasta päihdeilmiöitä voi pohtia yksilötasoa laajemmasta näkökulmasta ja miettiä monipuolisesti vaikkapa päihdeongelmien sosiaalisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia seurauksia. Olennaista on nuorten osallisuus pohdinnassa tai käytännön toiminnassa sekä heidän luottamuk-
 sensa ja vastuuntuntonsa rakentaminen.

Yleisen ehkäisyn keskeisenä tarkoituksena on antaa nuorille ajankohtaista tietoa eri päihde-
 aineista ja niiden käytön aiheuttamista yleisistä riskeistä. Kaikilla nuorilla tulee olla oikeus saada päihteistä pätevää ja väärentämätöntä tietoa, jonka perusteella he kykenevät harkitsemaan omia valintojaan. Huomattava osa olemassa olevista menetelmistä ja materiaaleista on tarkoitettu käytettäväksi juuri yleisen ehkäisyn tasolla. Terveystieteiden riskien käsittelyn lisäksi siihen voi kuulua pohdintaa myös päihteiden aiheuttamista vaikeuksista kaverisuhteissa, koulunkäynnissä ja perhe-
 elämässä. Asioiden käsittelytavassa, näkökulmissa ja käytettävissä esimerkeissä tulisi lähteä mahdollisimman läheltä nuorten omaa kokemusmaailmaa. Sellaisten kauhukuvien tai riskien maalailu, joka ei kuulu nuorten omaan arkitodellisuuteen, herättää usein vain tarpeetonta huolta ja ahdistusta. Pelotteluun sortuvat päihdekasvatuksen

	SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN	YLEINEN EHKÄISY	RISKIEHKÄISY
KOhteena nuorten ryhmä	YLEISET SOSIAALISET TAITOT	RYHMÄN VAHVISTAMINEN, RYHMÄPAINEN SIETÄMINEN	KOHDENNETTU TYÖ, PIENRYHMÄTOIMINTA
KOhteena yksittäinen nuori	ITSETUNNON JA ARVOMAAILMAN VAHVISTAMINEN	YKSILÖLLISTEN VALINTOJEN KOROSTAMINEN	HENKILÖKOHTAINEN TUKI, KUNTOUTUS

Kuvio 4. Menetelmien valinta suhteessa ehkäisyn tasoon ja kohteeseen

menetelmät saattavat herättää nuorissa uteliaisuutta, mutta sillä on hyvin vähän tekemistä ehkäisevän päihdetyön tavoitteen kanssa.

Yleisen ehkäisyn haasteena monesti on, että yleinen päihdetietous ei riittävästi herätä mielenkiintoa riskiryhmiin kuuluvissa nuorissa. Viesti ei näytä tavoittavan juuri niitä nuoria, jotka sitä eniten näyttäisivät tarvitsevan. Esimerkiksi peruskoulussa toteutettu päihdevalistus tavoittaa kohtuullisesti koululuokan enemmistön, mutta ei välttämättä päihteiden käytön riskiryhmiä. Joskus päihdevalistus saattaa herättää nuorena mielenkiintoa päihdekokeiluja kohtaan. Tämä on merkki väärästä kohderyhmän ja menetelmän valinnasta. Tästä huolimatta kaikilla nuorilla tulee olla oikeus yleiseen päihdetietoon eikä yleisen ehkäisyn tavoitteenasettelua pidä tehdä riskiryhmien tarpeiden mukaan. Ehkäisevä työ ei myöskään ole epäonnistunut, jos sen sisältämä viesti ei ole tavoittanut kaikkia. Käytännön tilanteissa työntekijä pystyy varmistamaan, meneekö hän tarjoamansa tieto perille tarkoitetulla tavalla, pyrkimällä keskusteluun ja vuorovaikutukseen nuorten kanssa. Tällöin hän pystyy myös tunnistamaan niitä riskiryhmiä, joiden parissa tarvittaisiin lisäksi toisenlaisia menetelmiä.

Riskiehkäisyllä tarkoitetaan toimia, jotka kohdennetaan tiettyyn ryhmään tai yksilöön. Kohderyhmän riskikäyttäytyminen on jo tunnistettu tai se on selvästi ennakoitavissa. Nuorisoalan ehkäisevässä päihdetyössä riskiehkäisyn voidaan kat-

**NUORTEN ASEENTEIDEN,
ELÄMÄNTILANTEEN JA KÄYTTÄYTYMISEN
ARVIOINTI SUOJAAVIEN JA
RISKITEKIJÖIDEN NÄKÖKULMASTA ON
OLENNAISTA.**

soa olevan tietynlaista kohdennettua työtä. Välttämättä kaikki tiettyyn ikäluokkaan tai ryhmään kuuluvat nuoret eivät ole sen tarpeessa ja heille riittää yleisen ehkäisyn antama perustieto. Riskiehkäisyn tasolla eivät sosiaalisen vahvistamisen ja yleisen ehkäisyn menetelmät välttämättä enää riitä. Tällöin on otettava huomioon nuorelle jo kertyneet omakohtaiset kokemukset päihteisiin liittyen. Päihdemyönteisestä elämäntavasta on puhuttava kriittisesti ja sen todellisia vaaroja kaikilla elämänalueilla on tuotava konkreettisesti esille. Työskentelyssä voidaan käyttää erilaisia pienryhmätoimintoja ja yksilöllisiä tukitoimia. Niitä käytetään esimerkiksi sosiaalityön, kohdennetun ja etsivän nuorisotyön, erityisnuorisotyön, työpajojen sekä järjestöjen toiminnassa. Riskiehkäisy on aina toteutettava vahvasti verkostoituen nuoren ympärillä toimivien muiden auttamistahojen sekä perheen kanssa.

Nuorten parissa tehtävässä ehkäisevässä päihdetyössä on löydettävissä perusteita erottaa yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn tasot entistä selvemmin toisistaan. Varsinkin riskiehkäisyyssä työn

sisällöllistä painopistettä voisi lisäksi suunnata uudelleen. Päihteiden käytön yleisten terveysriskien korostaminen saattaa usein jäädä arkielämän näkökulmasta konkretisoitumatta. Pitkäaikaiset terveydelliset riskit eivät puhuttele nuoria, jotka haluavat elää ja toimia tässä ja nyt. Tällöin ehkäisevässä työssä voisi lähteä korostetummin liikkeelle päihteiden aiheuttamasta riskikäyttäytymisestä ja esimerkeistä, jotka kumpuavat nuorten omasta arkitodellisuudesta. Päihteet ovat mukana hyvin monessa nuoria kohdanneessa tapaturmassa tai onnettomuudessa. Esimerkiksi rattijuopumuksen osalta 18–19-vuotiaat ovat jo pitkään olleet merkittävin riskiryhmä. Samoin päihteiden käytön aiheuttamat sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat ovat hyvinkin lähellä nuorten omaa koke-

musmaailmaa; ainakin lähempänä kuin kukaties kymmenien vuosien kuluttua odotettavissa olevat sairastumiset.

Ehkäisevän päihdetyön menetelmien valinnan ja käytön osalta on syytä korostaa niihin liittyvän tietoperustan merkitystä. Pätevät menetelmät perustuvat aina tietoon, jossa on perusteltu esimerkiksi niitä pedagogisia lähtökohtia, joihin kyseissä menetelmässä nojataan. Mikään päihdetyön menetelmä ei ole automaatti, jota käyttämällä saa aina haluamiaan tuloksia. Erilaisia menetelmiä käyttävien ammattilaisten tulee tuntee soveltamiensa menetelmien perusteet ja osata käyttää niitä oikein ja oikeissa tilanteissa.

5. PÄIHDEVALISTUKSESTA KOHTI KOKONAISVALTAISTA PÄIHDEKASVATUSTA

Vaikka ehkäisevässä päihdetyössä käytettyjen menetelmien kirjo onkin laaja, ymmärretään se monesti päihdevalistukseksi. Päihdevalistus on perinteinen ehkäisevän päihdetyön muoto, jossa ajantasaista tietoa päihteistä jaetaan viestinnän keinoin joko yleisesti tai tietyille kohderyhmälle. Sitä käytetään tyypillisesti sekä yleisessä ehkäisyssä että riskiehkäisyssä. Päihdevalistus on historiallisesti käytetyin lähestymistapa välittää tietoa päihdeiden haitoista ja sen perusta on suomalaisessa raittiustyössä. Haasteelliseksi päihdevalistuksen tekee työn kohdentamisen vaikeus ja joskus epämääräisyys, johon jo aiemmin viitattiin yleisen ehkäisyn ja riskiehkäisyn rajapintaa kuvattaessa (kuvio 2). Kyse on myös laajemmasta nuorisualan ehkäisevää päihdetyötä koskevasta kysymyksestä, joten asian huolellisempi pohdinta on paikallaan.

Päihdevalistuksen toinen haaste on yksisuuntaiseen tiedonjakoon nojaavien menetelmien ylivalta. Käytetyt pedagogiset ja tietoperustaiset menetelmät eivät tavoita nuorten riskiryhmiä tai niiden vaikutus on riskiryhmien keskuudessa vähäinen. Kyse ei ole valistajien osaamisesta, vaan nuorten parissa tehtävän ehkäisevän päihdetyön näkökulmien rajoittuneisuudesta. Pelkkä tiedon

jakaminen ei aina riitä. On pyrittävä varmistumaan myös siitä, miten nuoret ovat tulkinneet heille jaettua tietoa ja miten syntynyt ymmärrys vastaa heidän omaa kokemusmaailmaansa.

Ehkäisevässä päihdetyössä tulisi huomioida vuorovaikutuksellisuus sekä kohderyhmän omat näkemykset ja kokemukset liittyen päihteisiin. Hyvinkin nuorilla lapsilla on kokemuksia päihteistä. Omakohtaiset kokemukset eivät tarkoita vain nuoren omia päihdekokeiluja, vaan nuoren päihdekokemukset saattavat muodostua esimerkiksi jonkun läheisen päihdeiden käytön perusteella. Jos päihdevalistuksessa tehdään liian pitkälle meneviä yleistyksiä, ylikorostetaan tai suurennellaan päihdeiden käytön riskejä, saattavat nuoret omassa mielessään heijastaa uhkakuvat heille läheisiin ihmisiin. Esimerkiksi vanhempien alkoholinkäyttö voi aiheuttaa nuoren mielessä ahdistusta, vaikka kyse olisikin hallitusta kohtuuskäytöstä eikä suinkaan ongelmakäytöstä. Tällaisissa tilanteissa päihdevalistus ei ole onnistunut lähestymään nuorten elämäntilannetta oikealla tavalla, vaan nuori on tulkinnut valistajan jakaman tiedon toisin kuin hän sen oli alun perin tarkoittanut. Näitä tilanteita voidaan välttää vuorovaikutuksella sekä kohdentamalla riittävästi aikaa päihdekasvatukseen.

Nykyisessä tietoyhteiskunnassa, jossa tietoa on tarjolla runsaasti, päihdekasvattajan on lähtökohtaisesti hyväksyttävä myös nuori tiedon aktiivisena tuottajana. Useista yrityksistä ja lukuisista menetelmistä huolimatta 2000-luvun päihdevalistus ei ota riittävästi huomioon tiettyjä teoreettisia lähtökohtia, kuten viestinnän vuorovaikutteista luonnetta ja kohderyhmän osallisuutta. Nuori nähdään enemmän päihdevalistuksen kohteena kuin aktiivisena ja omaa ymmärrystään rakentavana toimijana, ja hänen odotetaan olevan valmis vastaanottamaan sellaisenaan valistajan antama tieto. Suunniteltaessa nuorten ehkäisevää päihdetyötä viestinnän vuorovaikutuksellinen perusluonne ja nuorten osallisuus sekä yhteisön vaikutus ovat keskeisiä asioita, joita ei tulisi unohtaa.

Päihdevalistuksen lisäksi nyky-yhteiskunnassa tarvitaan kokonaisvaltaista nuorten päihdekasvatusta. Päihdekasvatuksessa on sama päihdetietoon perustuva ydin kuin päihdevalistuksessa, mutta kasvatuksella tulee olla laajempi tavoite kuin pelkkä tiedon jakaminen. Sen tulee

NYKYISESSÄ TIETOYHTEISKUNNASSA, PÄIHDEKASVATTAJAN ON LÄHTÖKOHTAISESTI HYVÄKSYTTÄVÄ MYÖS NUORET TIEDON AKTIIVISINA TUOTTAJINA.

olla myös elämäntaitoja ja arvoja käsittelevää ohjausta sekä päihdeettömien toiminta- ja vapaa-ajanviettopojen tarjoamista nuorille. Kasvatuksellisena tavoitteena on opettaa vastuullista suhtautumista päihteisiin, jolloin käyttäjät itse kykenevät tietoisesti kontrolloimaan käyttöönsä ja ymmärtämään siitä aiheutuvia riskejä riittävän monipuolisesti.

RYHMÄN KOHTAAMINEN PÄIHDEKASVATUKSESSA

Ryhmässä tapahtuvan päihdekasvatuksen vahvuuksia on suuren joukon tavoittaminen samanaikaisesti. Tämä mahdollistaa useiden menetelmien rinnakkaisen käytön. Esimerkiksi kouluopetuksessa terveystieto luo hyvää pohjaa ehkäisevälle päihdetyölle ja linkittää sen osaksi yleistä terveystietoa. Ryhmässä tapahtuvan päihdekasvatuksen ongelmaksi muodostuukin päihdekasvatuksen jääminen yleisen ehkäisyn tasolle. Tällöin riskiryhmien tavoittaminen jää yleensä heikoksi. Suuressakin ryhmässä tulee kuitenkin muistaa vuorovaikutuksen merkitys. Vaikka henkilökohtainen keskustelu ei kaikkien kanssa olisikaan mahdollista, voi vuorovaikutusta virittää ryhmätöillä, nuoren tekemillä kuvauksilla tai kirjoituksilla tai käyttämällä hyväksi uuden tekniikan antamia mahdollisuuksia esimerkiksi verkkoympäristössä.

Ryhmäperustaiseen päihdekasvatukseen kuuluu seuraavia tavoitteita ja piirteitä:

1. Tiedon tarjoaminen päihteistä ja niiden vaikutuksista
2. Elämäntaitoja ja arvoja käsittelevä keskustelu
3. Kieltäytymisen ja sosiaalisen paineensietokyvyn opetteleminen
4. Päihteettömien toimintatapojen esille nostaminen
5. Vertaiskasvatuksen ja vertaistuen hyväksikäyttö

Nuorisoalan ehkäisevässä päihdetyössä (NEPT) erilaiset ryhmäperustaiset lähestymistavat ovat hyvin yleisiä. Tyypillisesti niitä käytetään kouluissa, järjestöissä, nuorisotaloissa tai muissa vastaavissa toimintaympäristöissä. Usein vastuu päihdekasvatuksen käytännön toteutuksesta annetaan jollekin ulkopuoliselle taholle. Esimerkiksi peruskoulussa henkilökunta ei koe päihdekasvatuksen kuuluvan heidän tehtäviinsä, päihdekasvatukseen ei ole aikaa opetuksen lomassa tai he eivät koe osaamisensa riittävän sen toteuttamiseen. Työ saattaa muodostua näin kertaluoteiseksi tai ainakin varsin harvoin ja erityisissä tilanteissa toteutetuiksi toimiksi. Kasvatusprosessiin ei tällöin välttämättä rakennu riittävää pitkäjänteisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta. Yhteisön ulkopuoliset toimijat eivät aina myöskään ehdi riittävästi tutustua kohderyhmänään olevien nuorten kanssa eikä luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta ehdi syntyään.

Päihdekasvatus tulisi rakentaa osaksi kuntien, seurakuntien ja nuorisojärjestöjen perustoimintaa, johon kuuluu tavoitteellinen yhteistyö ehkäisevän päihdetyön ammattilaisten kanssa. Suunnittelussa tulisi ottaa huomioon pitkäkestoisuus ja usealla eri tasolla toteutettu päihdekasvatus. Nuorten ehkäisevä päihdetyö ja sen pitkäaikaisuunnitelmat tulisi olla kirjattuina organisaation päihdestrategiaan. Näin vältetään lyhytkestoiset ja sattumanvaraiset päihdevalistustuokiot, jotka eivät muodosta johdonmukaista kokonaiskuvaava nuoren kasvuprosessin tueksi.

YKSILÖN KOHTAAMINEN PÄIHDEKASVATUKSESSA

Toisinaan ehkäisevässä päihdetyössä unohdetaan, että monet ihmiset eivät suhtaudu päihteisiin ongelmallisina asioina. Päihteiden käyttöön voi nuorilla liittyä monia positiivisia kokemuksia, jotka ovat muokanneet heidän yleistä asennoitumistaan päihteitä kohtaan. Pidemmän ja monipuolisemman elämäkokemuksensa ansiosta aikuiset osaavat mahdollisesti arvioida päihteiden käytön myönteisiä ja kielteisiä puolia toisin kuin vasta ensimmäisiä kokemuksiaan etsivät nuoret. Tällaisissa tilanteissa nuoret tarvitsevat kasvatuksellisia neuvoja, joiden kautta he pystyvät lähestymään asioita myös omaa kokemuspohjaansa laajemmasta perspektiivistä.

Asennemaailman muutokset ovat haastavia niin aikuisille kuin nuorille. Nuoren päihdeasenteiden muutoksen esteitä voivat olla omien arvojen ja tavoitteiden epäselvyys. Toisinaan nuori haluaa päästä helpolla ja tyytyä käyttämään samoja ratkaisuja kuin aikaisemmin. Uudet vaihtoehdot voidaan kokea vaivalloisina tai epämielteinä. Nuoren muutosvastarintaan syynä voivat olla myös psykososiaaliset ongelmat ja käyttäytymisen häiriöt, jotka ilmenevät aktiivisena vastarintana tai torjuntana. Joskus myös päihdekasvattajan toiminta saattaa synnyttää nuoressa vastarintaa, jos kasvattaja syyllistyy nuoren kannalta epätarkoituksenmukaisiin lähestymistapoihin. Vastarintaa synnyttäviä ansoja voi esiintyä niin puheen kuin toimintatapojenkin tasolla. Tyypillistä vasta-

rintaa synnyttäviä puhetapoja ovat esimerkiksi seuraavat:

- Syyttelyansa: "Sinä toimit vastuuttomalla ja väärällä tavalla!"
- Konfrontaation eli kieltämisen ansa: "Päihteiden käyttö on väärin / kielletty / laitonta."
- Asiantuntija-ansa: "Minä tiedän mikä sinulle on parasta!"
- Leimaamisen ansa: "Sinä olet syrjäytynyt = (epäonnistunut)."
- Kysymys-vastaus – ansa: "Eikö sinustakin asia ole niin, että..."
- Ennen aikaisten johtopäätösten ansa: "Olemme siis yhtä mieltä siitä, että..."

Kuvio 5. Päihdekasvatuksen muuttuminen uudenlaiseksi käyttäytymismalliksi McGuiren mallia mukaillen

Päihdekasvattajasta lähtevät asennemuutoksen esteet liittyvät rakenteisiin ja kohtaamiseen. Kohtaaminen edellyttää malttia kuunnella, mitä nuori haluaa tai mihin hän on valmis. Toisinaan edetään liian nopeasti, päihdekasvattaja haluaa liikaa tai tavoitteet ovat liian suuret. Tällöin on syytä myös pohtia, millaisia ovat ohjaukseen sopivat persoonalliset lähestymistavat ja työskentelyote. Toiminnasta kokonaan puuttuva rakenne tai vastaavasti sen liiallinen jäykkyys voi haitata tavoittelua muutosta.

Kuviossa 5 on kuvattu miten nuoriin kohdistettu päihdekasvatus muuttuu ensin päihdeasenteiksi ja lopulta pysyväksi käyttäytymismalliksi. Kuviossa on nähtävissä, että asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttaminen ei tapahdu hetkessä tai kertaluontoisella päihdekasvatuksella. Kuviossa on kymmenen vaihetta joissa nuori prosessoi asiaa vähitellen. Kun asiasta on puhuttu useampaan otteeseen, nuori tunnistaa aiheen, kiinnostuu siitä ja alkaa vähitellen uusien tietojen myötä muokata omaa asennettaan oikeaan suuntaan. Kun nuorella kasvaa tieto ja ymmärrys päihteistä, hän käyttää niitä myös tehdessään valintoja suhteessa päihteisiin. Tätä kautta hänellä lisääntyy varmuus omia valintoja kohtaan ja asenteet siirtyvät myös nuoren jokapäiväiseen käytökseen. Tätä prosessia tukee, että nuoren ympärillä olevat aikuiset ja lähipiiri vahvistavat hänen positiivisia käyttäytymismuotojaan suhtautumalla negatiivisesti päihteisiin. Kuvion tarkoituksena on tuoda esille se, että muutos ei tapahdu hetkessä, vaan vaatii pitkäjän-

teistä työtä ja aikaa. Se toimii myös muistutuksena siitä, että muutosta ei tarvitsekaan saada aikaan hetkessä, vaan olennaista on saada oikeansuuntainen ajatus kypsymään, josta se voi ajan kanssa kehittyä toivotuiksi toimintamalleiksi.

Voimavaroja rakentava ohjaus kutsuu nuoren osallistujaksi kysymällä ja kuuntelemalla nuoren tuntemuksia. Arkirupattelulla on monia merkityksiä ja sille tulisi antaa aikaa. Tällöin viestitään osallisuuden mahdollisuudesta. Nuoren itsearviointin tukemista edistetään tunnustelevalla puheella ja kysymyksillä. Kuunteleva palaute ja vaihtoehtojen neutraali esitleminen kunnioittavat nuoren asiantuntijaroolia suhteessa hänen omaan elämäntilanteeseensa. Ohjauksessa sinutteleva puhemuoto, positiivinen palaute ja vertaispuhe viestivät arvostuksesta toista ihmistä kohtaan.

**PELKKÄ TIEDON JAKAMINEN
EI AINA RIITÄ.**

PÄIHDEKASVATUSTA TOTEUTTAVAT TAHOT JA YHTEISTYÖ

Nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön parissa työskentelee laaja toimijajoukko niin ammattilaisia kuin vapaaehtoisia. Kaikki toimijat eivät tee eh-

käisevää päihdetyötä päätoimisesti, vaan useille se kuuluu osaksi muuta nuorten parissa tehtävää kasvatusta, ohjausta, neuvontaa, tuki- tai muuta auttamistyötä. Toimijajoukon moninaisuudesta johtuen lähestymistavat ja näkemykset päihdekasvatuksesta voivat olla jossakin määrin erisuuntaisia. Lähtökohtaisesti sitä ei kuitenkaan tule pitää ongelmana, vaan voimavarana. Koska myös päihdeilmiö on luonteeltaan hyvin monimutkainen ja laaja-alainen, on hyvä että alalla toimitaan useiden eri lähtökohtien perusteella. Ratkaisevaa kuitenkin on, että työtä tehdään vastuullisesti, laadukkaasti ja yhteistyöhakuisesti ja että toimijat pystyvät suh-

tautumaan toisiinsa tasavertaisesti. Pääasiana on, että nuoret ovat toiminnan keskiössä.

Yhteistyö eri toimijoiden kesken auttaa ymmärtämään erilaisten lähestymistapojen perusteita ja kehittämään kunkin omaa työtä. Nuorisolan ehkäisevä päihdetyö (NEPT) ei muodosta yhtenäistä organisaatiota, vaan toimii usean eri tahon tieto-ohjauksen varassa. Yhteistyötä tulee rakentaa toimijoiden oman aktiivisuuden varassa. Ammatillisella vertaistuellalla on merkittävä osuus kaikessa kehittämiseen ja innovaatioihin tähtäävässä toiminnassa.

6. NUORISOALAN EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN TIETOPERUSTA

Tämä julkaisu on ensimmäinen, joka ehkäisevän päihdetyön laatukriteerien pohjalta tarkastelee nuorisoalan ehkäisevää päihdetyötä (NEPT). Aihepiiristä löytyy runsaasti lisätietoja eri tahoilta niin Suomesta kuin ulkomailtakin. Nuorten päihdeidenkäyttöä ja päihdeasenteita seurataan systemaattisesti. Samoin erilaiset tilastot, selvitykset, arvioinnit ja tutkimukset antavat tarvittavaa tietoperustaa ammattilaisten työlle. Kyse on siitä, että alalla työskentelevät oppivat riittävästi käyttämään hyväkseen tarjolla olevaa tietoa.

Nuorisoalalta löytyy hyviä ja vakiintuneita esimerkkejä yhteistyöverkostoista, jotka ovat rakentuneet ammatillisen vertaistuen ympärille. Yksi

niistä on Preventiimi, joka on valtakunnallinen nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön kehittäjäverkosto ja osaamiskeskus. Sen keskeisenä tehtävänä on yhteistyön rakentaminen ja ajankohtaisen tiedon välittäminen nuorisoalan monitoimijaisessa kentässä. Preventiimi on kautta linjan kannustanut ehkäisevää päihdetyötä tekeviä organisaatioita ja toimijoita vastuulliseen verkostoitumiseen.

PREVENTIIMI KANNUSTAA EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN TOIMIJOITA VASTUULLISEEN VERKOSTOITUMISEEN.

LISÄTIETOJA AIHEPIIRISTÄ LÖYTYY ESIMERKIKSI SEURAAVILTA TAHOILTA:

Alkoholi- ja huumeutkijain seura ry

Alkoholitutkimussäätiö

EMCDDA - European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction

ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs

NAD - Pohjoismainen päihdetutkimuslautakunta

Humanistinen ammattikorkeakoulu HUMAK

Nuorisotutkimusseura ry

Preventiimi - nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus

Suomen nuorisoyhteistyö Allianssi ry

Terveyden edistämisen keskus ry

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL

Työterveyslaitos

Diakonia ammattikorkeakoulu DIAK

Kouluterveyskysely, THL

Nuorten terveystapatutkimus, Tampereen yliopisto ja THL

SOTKANet, tilasto ja indikaattoripankki, THL

Nuorisobarometri, Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta NUORA

KIRJALLISUUTTA:

Dahl, Päivi & Hirschovits, Tanja. 2002. Tästä on kyse – tietoa päihhteistä.

Helsinki: YAD ry. 4. painos

Ehkäisy ja hoito. Laadukkaan päihdetyön kokonaisuus. 2007. Helsinki: Stakes.

Laatutähtää tavoittelemassa. Ehkäisevän päihdetyön laatukriteerit. 2006.

Helsinki: Stakes.

Raitakari, Suvi & Virokannas, Elina (toim.) 2009. Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut

kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki:

Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 96.

Soikkeli, Markku. 2004. Miten puhua huumeista. Helsinki: Stakes. 2. painos.

Tigerstedt, Christoffer (toim.).2007. Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja

huumetutkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 75.

Yhteystiedot
Humanistinen ammattikorkeakoulu
Preventiimi - nuorisoalan ehkäisevän
päihdetyön osaamiskeskus
Annankatu 12 A 17
00120 Helsinki
www.preventiimi.fi

humak
Humanistinen
ammattikorkeakoulu

